

Prof. dr hab. Cezary Kukło
Profesor zwyczajny
w Instytucie Historii i Nauk Politycznych
Uniwersytetu w Białymstoku

Ocena

rozprawy doktorskiej mgr Marcina DUMY

pt. *Ludność Przemysła w okresie 1918-1939 (w świetle akt metrykalnych)*, Rzeszów 2018, s. 310, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Zdzisława Budzyńskiego w Instytucie Historii Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego

Poznanie stosunków demograficznych panujących na ziemiach polskich w przeszłości, wymagające nie tylko żmudnej eksploracji źródeł masowych, ale i specjalnej metodyki połączonej z zastosowaniem metod statystycznych, nie cieszy się jak dotąd, jakimś przesadnie wielkim, zainteresowaniem naszej historiografii. To też z uznaniem należy powitać rozprawę doktorską mgra Marcina Dumy, której przedmiotem „... jest ludność Przemysła w latach 1918-1939, które w tym czasie stanowiło drugi po Lwowie znaczący ośrodek miejski w województwie lubelskim.” (s. 1). Szkoda jednakże, iż autor nie określił bardziej szczegółowo zakresu swoich rozważań, bowiem dopiero na końcu wstępu, przy okazji struktury pracy, czytelnik dowiaduje się jaka problematyka zostanie dokładnie w niej zaprezentowana (s. 9). Tym niemniej, należy podkreślić bardzo trafny, cenny badawczo wybór Przemysła do szczegółowych badań demograficznych. Był on bowiem nie tylko ważnym ośrodkiem politycznym i handlowym południowo-wschodniej Polski, ale zarazem małą ojczyzną różnych nacji i narodowości, reprezentujących przy tym różne wyznania i ich obrządków. Podobnie wybór cesur chronologicznych, w tym wypadku dwudziestolecia międzywojennego, ciągle słabo rozpoznanego pod względem przebiegu procesów demograficznych, jest bardzo poprawny i nie budzi uwag recenzenta.

Rozprawa doktorska mgra M. Dumy składa się w zasadniczej części ze wstępu, 4 rozdziałów merytorycznych i zakończenia. Jej dopełnienie stanowią obszerne aneksy statystyczne, bibliografia a także trzy spisy: tabel i wykresów, map i planów oraz zdjęć. Niezmiernie ważną rolę pełni w pracy dokumentacja statystyczna, podstawa wszelkich a przy

tym interesujących wnioskowań autora, na którą składają się 34 tabele, 26 wykresów, 11 map i 3 plany. Swoją wartość ilustracyjną zachowuje też dobrze dobrane 37 zdjęć.

O ile dotychczasowe skromne badania nad ludnością Przemyśla opierano zasadniczo na wynikach dwóch spisów powszechnych z 1921 r. i 1931 r., o tyle doktorant nie pomijając oczywiście ich ustaleń, podstawą swoich analiz uczynił cenne źródło, wcześniej niewykorzystywane, a mianowicie rękopiśmienne 72 księgi metrykalne ślubów, chrztów i zgonów ludności rzymskokatolickiej, obrządku łacińskiego (32 księgi) i greckokatolickiego (19 ksiąg) oraz wyznawców religii mojżeszowej (21 ksiąg), przechowywane w przemyskim USC (s. 71). Te trzy grupy religijne stanowiły ludność przedwojennego Przemyśla. W sumie zatem, autor spożytkował potężnych rozmiarów zbudowaną przez siebie bazę danych w postaci ponad 52 tys. aktów metrykalnych (22,6 tys. chrztów; 9,8 tys. ślubów i blisko 20 tys. zgonów). Pracowitość i sumienność autora w odczytywaniu treści nie zawsze czytelnych a przy tym rozbudowanych informacyjnie (np. w stosunku do okresu staropolskiego), rękopiśmiennych aktów trzech serii, a następnie ich wprowadzanie do komputera, z całą pewnością zasługuje na uznanie i podkreślenie. Tym większą, że autor przygotowując dysertację równolegle pracował zawodowo jako nauczyciel. Ważna jest przy tym świadomość potrzeby weryfikacji zgromadzonej podstawy źródłowej przez mgr M. Dumę, co nie jest znowu takie częste wśród młodszego pokolenia badaczy, stąd sięganie przez niego do wielu innych źródeł, tak archiwalnych jak i drukowanych. Wśród tych pierwszych, zwracają uwagę m.in. dochody i wydatki miasta Przemyśla w 1919 i 1928 r. z zasobu AP w Przemyślu i tabele służbowe księży z AR obrządku łacińskiego w Przemyślu. Wśród drugich, m.in. schematyzmy duchownych obrządków łacińskiego i greckokatolickiego; wykazy ulic, placów i domów Przemyśla oraz prasa „Nowy Dziennik”, „Tygodnik Przemyski”, „Ziemia Przemyska”. Z całą pewnością zgromadzona baza źródłowa jest nie tylko bogata ale i różnorodna, i wystarczająca do zrealizowania badań zaprojektowanych przez doktoranta i wykonanych pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Zdzisława Budzyńskiego.

Ponadto, jak wynika z wykazu opracowań, autor spożytkował również 112 większych i mniejszych prac, w tym 2 w jęz. ukraińskim. Owa literatura jest szeroka i dotyczy różnorodnej problematyki. Dowodzi zarazem dążenia autora do zdobycia jak najlepszej orientacji, także metodycznej, w zakresie podjętej przez niego problematyki. Dlatego też powinna zostać w niej ujęta praca Edwarda Rosseta, *Trwanie życia ludzkiego*, Wrocław 1979, zważywszy iż autor przeciętnej długości życia ludzkiego w Przemyślu poświęcił dużo uwagi w swojej dysertacji (s. 161-187). Przydałoby się także jej wzbogacenie o jakiś klasyczny podręcznik z demografii np. J. Holzera, *Demografia*, wyd. 5 zm., Warszawa 1999, który

ułatwiłby operowanie fachowym słownictwem. Tutaj zapewne przez nieuwagę znalazły się obok siebie dwukrotnie te same prace: Stępień S., *Organizacja i struktura terytorialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej...* (s. 301) i Wierzbieniec W., *Spółeczność żydowska w Przemyśle...* (s. 302).

Struktura recenzowanej pracy doktorskiej w podziale na poszczególne rozdziały, podobnie i ich wewnętrzny podział na podrozdziały jest prawidłowa, podobnie zresztą jak i kompletność większości analiz w nich zawartych. W rozdziale I (s. 10-42) autor bardzo kompetentnie i wyczerpująco przedstawił warunki naturalne i ramy administracyjne a także społeczno-kulturowe funkcjonowania przemyskiej społeczności miejskiej w omawianym okresie. Czytelnik nie tylko poznaje kolejne dzielnice miasta, ale także jego place i ulice czy świątynie różnych wyznań, jak również otrzymuje ważne informacje o ruchu budowlanym i jeszcze ważniejsze z perspektyw głównego celu rozprawy, o kondycji bytowej poszczególnych grup religijnych mieszkańców Przemyśla (s. 37-41).

Rozdział II (s. 43-73) przynosi bogatą charakterystykę podstawy źródłowej, tj. ksiąg metrykalnych trzech serii, wzbogacony o analizy ich kompletności i reprezentatywności. Autor przypomina tutaj ustawodawstwo dotyczące prowadzenia i treści samych metryk od czasów staropolskich po okres dwudziestolecia międzywojennego, którego dotyczy jego rozprawa doktorska. Szczegółowo dowiadujemy się o zakresie informacji zawartych w metrykach ślubów, chrztów i zgonów dwóch obrządków katolickich i wyznania izraelickiego. Celnie akcentuje też czynniki źródłotwórcze jak np. wpływ wykształcenia i zaangażowanie w wypełnianie obowiązków przez autorów metryk (zdecydowanie lepsze wśród duchowieństwa łacińskiego niż greckokatolickiego), czy kontrole stanu ich prowadzenia przez właściwych zwierzchników. Ów drugi rozdział, autor zamyka punktem 4 zatytułowanym – Ocena wartości przemyskich ze względu na temat dysertacji (s. 73), który w opinii recenzenta powinien być rozbudowany (w maszynopisie to zaledwie niecała strona tekstu). Podzielając pozytywną opinię mgra M. Dumy o wartości i wiarygodności spożytkowanej przez niego ksiąg metrykalnych (imienne sygnowanie ich przez duchownych autorów, kontrole wizytatorów), pragnę zwrócić uwagę, że w tym punkcie pożądana byłaby także ocena ich kompletności i to rozumianej nie tylko poprzez ciągłość stanu zachowania (s. 67), ale również, a może przede wszystkim, sprawdzenie metodą sondażową kompletności rejestracji. Zwyczajowo posługujemy się tutaj wskaźnikami liczby chrztów przypadających na 1 ślub, liczby chrztów przypadających na 1 zgon (tzw. wskaźnik dynamiki demograficznej) oraz struktury płci ochrzczonych noworodków. Dodajmy, że autor zna dobrze wartość tego

ostatniego wskaźnika bowiem posługuje się w nim w dalszych częściach rozprawy tabele 12-14 (s. 239-241). Jego prawidłowe wartości dla urodzeń ludności rzymskokatolickiej (106M/100K), unickiej (105) oraz żydowskiej (107) potwierdzają kompletność eksplorowanych przez mgra M. Dumę metryk chrztów mieszkańców Przemyśla i tym samym powinny być szerzej skomentowane w p. 4 drugiego rozdziału a nie dopiero na s. 118-119.

Duże znaczenie w pracy stanowi rozdział kolejny poświęcony ludności Przemyśla – i co pragnę podkreślić – ukazany na szerokim tle porównawczym (s. 74-126). I tak, autor po krótkiej charakterystyce ludności całej II RP z uwzględnieniem stosunków narodowościowych i demograficznych, uwagę czytelnika koncentruje na podobnych analizach ale odnoszących się tym razem do kilku dobrze dobranych porównawczo populacji miejskich (co istotne nie są one jednorodne tak pod względem wielkości, tempa rozwoju i pełnionych funkcji), tj. Warszawy, Lwowa, Leżajska, Sanoka, Rymanowa i Drohobycza. Trzeba przyznać, że niekiedy wspomniane rozważania, oparte zresztą na literaturze przedmiotu, są bardzo szczegółowe i nie ułatwiają śledzenia kierunku przemian demograficznych dokonujących się w wybranych społecznościach miejskich. Nie zabrakło też rozważań ukazujących przemiany struktur narodowościowych 27 miast woj. lwowskiego (s. 87-91). Dopiero na tym tle mgr M. Duma podejmuje zasadnicze i niełatwe, biorąc pod uwagę statystyki wiernych, rozważania dotyczące zaludnienia Przemyśla, zarówno wg statystyk państwowych jak i wyznaniowych. Dodajmy, że szacuje on zaludnienie miasta na rok przed wybuchem II wojny światowej na ok. 52-54 tys. mieszkańców. Przy tej okazji warto wspomnieć, że autor podjął w oszacowaniu liczby ludności miasta próbę spożytkowania danych o chrztach (bardzo często takie postępowanie jest stosowane w szacunkach zaludnień miast staropolskich), która nie przyniosła satysfakcjonujących rezultatów, z racji na występowanie wśród badanej populacji, w mniejszej lub większej skali, kontroli płodności (s. 99-100), na co trafnie wskazuje mgr M. Duma.

W tej części mamy też do czynienia z bardzo wnikliwym przedstawieniem rozmieszczenia ludności wg dzielnic i przedmieść (w tym nie tylko z odwołaniem się do spisów powszechnych ale – co podkreślam – także do metryk), które dowodzi braku izolacjonizmu w zamieszkiwaniu poszczególnych kwartałów miasta przez wszystkie trzy społeczności (s. 101-117). Tym niemniej, owa jakże interesująca wyznaniowa topografia autorstwa mgra M. Dumy, ukazała dominację katolików w dzielnicach Zasanie i Podzamcze, a izraelitów na Lwowskim Przedmieściu i w Mieście. Trzecią grupę stanowili tam zawsze unici. Rozdział III zamyka podpunkt poświęcony dynamice zaludnienia miasta, który zdaniem recenzenta bardziej oddaje dynamikę rocznych zmiany w chrztach przemyskich niż

w samej liczbie ludności (s.118-126). Potrzebna byłaby tutaj zdecydowanie większa precyzja sformułowań (np. dość dowolne posługiwanie się przez autora pojęciem „potencjał demograficzny”?). Takie postępowanie prowadzi do pewnych nieporozumień, gdyż np. na s. 126, autor pisze: „Dalsza zauważalna tendencja spadkowa potencjału demograficznego uwidoczniła się w latach 1933-1939, osiągając tym razem poziom -3,9%.” Tymczasem we wcześniejszych fragmentach swojej rozprawy mgr M. Duma stwierdził nie spadek lecz wzrost zaludnienia miasta między rokiem 1931 (51 tys. wg spisu powszechnego) a rokiem wybuchu II wojny światowej (52-54 tys. wg jego autorskich szacunków).

Niezmiernie interesujący, co akcentuję, jest ostatni, zarazem najobszerniejszy rozdział dysertacji doktorskiej mgra M. Dumy (s. 127-206). Został on poświęcony w całości ruchowi naturalnemu i w największym stopniu eksploruje potężnych rozmiarów bazę przemyskich ślubów, chrztów i zgonów. Zanim przejdę do krótkiej oceny jego treści i ustaleń w nim zawartych, pragnę zasygnalizować z uwagi na być może przyszłą publikację doktoratu, propozycję niewielkiej zmiany w strukturze rozdziału IV. Otóż, niezmiernie interesujące badawczo, obserwacje powstałe na bazie metryk ślubów zostały umieszczone przez autora dopiero na końcu rozdziału w punktach 5 i 6. Tymczasem w historiografii, tak rodzimej jak i obcej, przyjęty jest trochę inny porządek przedstawiania szczegółowych charakterystyk trzech podstawowych elementów ruchu naturalnego, a mianowicie: ślubów, chrztów i zgonów (zob. J. Holzer, *Demografia*, wyd. 5 zm., W-wa 1999 – małżeństwo – urodzenia – zgony; M. Okólski, A. Fihel, *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, W-wa 2012 – małżeństwo – rozrodczość i płodność – umieralność; M. Livi-Bacci, *La population dans l'histoire de l'Europe*, Paris 1999 – mariage – fécondité – mortalité).

Czytelnik znajdzie w tej części rozprawy porównawcze przypomnienie rozkładu dynamiki urodzeń, małżeństw i zgonów w skali całej przedwojennej Polski z uwzględnieniem województw i wyznania ludności oraz Lwowa. Natomiast nie do końca przekonująco wypadają partie poświęcone przede wszystkim samemu ruchowi naturalnemu w Przemyśle (s. 145-148) i pewne zastrzeżenia budzi też sam sposób prezentacji zagadnień dotyczących sezonowości urodzeń, zgonów i ślubów (s. 149-160). Posłużenie się przez autora metodą reprezentacyjną i oparcie analiz na trzech, choć dobrze dobranych, przekrojach czasowych 1919, 1929 i 1939, jest w moim przekonaniu dyskusyjne, bowiem nieduże zbiorowości danych nakazują dużą ostrożność w interpretacji wyników, tym bardziej, że w tabelach nr 12-17 oraz 23, autor dobrze prezentuje dane dotyczące urodzeń, zgonów i ślubów trzech podstawowych grup wyznaniowych mieszkańców Przemyśla. Być może też, taka postawa autora wynikała z faktu, że na podstawie trzech wybranych roczników, w dalszych partiach

rozprawy, podjął ciekawe analizy dotyczące sezonowości miesięcznej ruchu naturalnego ludności Przemyśla w okresie międzywojennym. Wprawdzie w dotychczasowych badaniach, raczej unika się analiz sezonowości na podstawie pojedynczych lat (może lepiej byłoby posłużyć się sumą 3 lat w okresach: 1918-1920; 1928-1930, 1937-1939), ale dodajmy od razu, że wypadają one interesująco i są cenne w poznaniu różnorodnych czynników wpływających na sezonowość małżeństw, urodzeń i zgonów, żyjących obok siebie przemyskich katolików, unitów i Żydów. Dowodzą też dobrego odczytania mgra M. Dumy w literaturze przedmiotu. Namawiałbym jednak autora, żeby przy przyszłej prezentacji sezonowości czy to w artykule czy też książce, zrezygnował z posługiwania się liczbami bezwzględnymi na rzecz posługiwania się wskaźnikami sezonowości (zob. np. J. Holzer, *Demografia*, s. 210, tab. 7.24; C. Kukło, *Demografia...*, s. 162).

Baza danych z informacjami o przynależności religijnej, płci i wieku ponad 20 tys. zmarłych mieszkańców Przemyśla, pozwoliła na zaprezentowanie w dysertacji doktorskiej niezmiernie interesujących rozważań dotyczących przeciętnego wieku w chwili ich śmierci. Warto to podkreślić, bowiem w dotychczasowych analizach wspomniane zagadnienie nie zawsze jest należycie doceniane. Ze szczegółowych rozważań autora (odpowiednie dane zostały zaprezentowane nawet w ujęciu rocznym!), wynika jasno, że w całym okresie międzywojennym przeciętny wiek zmarłych był najwyższy wśród izraelitów, a następnie wśród katolików. Spośród trzech grup wyznaniowych mieszkańców Przemyśla tamtejsi unicy charakteryzowali się najniższym przeciętnym wiekiem w chwili zgonu. Będąc pod wrażeniem wysiłku badawczego autora rozprawy doktorskiej proponowałbym trochę większą precyzję terminologiczną zaprezentowanych charakterystyk, bowiem jego cennych statystyk ukazujących przeciętny wiek zmarłych, nie można identyfikować z przeciętnym trwaniem życia na co wskazywało wielu badaczy jak np. E. Rosset, *Trwanie życia ludzkiego*, s. 67-69.

Z kolei, spożytkowane metryki ślubów pozwoliły ukazać autorowi nie tylko mobilność terytorialną, ujętą dodatkowo z perspektywy poszczególnych dzielnic miasta ale i dynamikę związków mieszanych. Te ostatnie stanowiły 10% wśród miejscowych katolików i aż 31,5% wśród unitów. Brak ich było wśród przemyskich Żydów. Badania mgra M. Dumy, dobrze osadzone merytorycznie i statystycznie dowiodły, bez względu na grupę wyznaniową, skromnego odsetka związków małżeńskich zawieranych przez samych mieszkańców miasta (15,3%-16,4%). Z wyjątkiem społeczności żydowskiej, w dwóch pozostałych dominowały małżeństwa zawarte przez nupturientów spoza Przemyśla, co wskazuje na jego atrakcyjność z jednej strony, z drugiej, na rosnący udział w jego zaludnieniu ludności napływowej. Można się tylko cieszyć, że szeroki zakres tematyczny rozprawy nie pominął także problematyki

rozległości terytorialnej przemyskiego rynku matrymonialnego (s. 194-206). Pod tym względem wyróżniała się zdecydowanie ludność żydowska, która napływała do Przemyśla z całego woj. lwowskiego, w tym również spoza jego granic. Na przeciwnym biegunie analiz mgr M. Dumy umieścił ludność ukraińską napływającą do badanego ośrodka z blisko położonych miejscowości, głównie z pow. przemyskiego.

Recenzowana praca doktorska nie jest niestety wolna także od różnego rodzaju usterek, na które z obowiązku recenzenta pragnę zwrócić uwagę, mając na uwadze przyszłe ogłoszenie jej drukiem. Do tego zresztą zachęcam zarówno autora jak i opiekuna naukowego. W pracy występują od czasu do czasu pewne niedostatki stylistyczne, łatwe przy tym do usunięcia, np. „Przedstawione tu z grubsza środowisko naturalne...” (s. 14); „Nieduży zysk ...”; „Nieduży przychód...” (s. 31); „Funkcjonowanie na terenie miasta Seminarium Duchownego zapewniało, że wierni na terenie parafii przemyskich mieli zapewnioną...” (s. 54); „...oszacowaną przez lokalnego fiskusa...” (s. 93); „Na tej podstawie został wyliczony współczynnik struktury dla ludności (?)” (s. 118); „Najwyższy wskaźnik urodzeń odnotowano “(?) (s. 152); „... graficzne liniowe linie trendu...” (s. 162).

Z kolei liczne cytowanie tytułów spożytkowanych prac we wstępie, zdecydowanie lepiej zastąpić w tekście głównym ich autorskim oddaniem, gdyż zamieszczenie w kolejnych przypisach jedynie miejsca i roku wydania, wygląda mało profesjonalnie. Przy tej okazji dotyczy to zapisów bibliograficznych, tak w przypisach jak i w bibliografii, numeracja tomów, powinna być umieszczona przed miejscem i rokiem wydania, a nie po nich (np. Brzoza Cz., *Polska w czasach niepodległości* ...; Budzyński Z., *Kresy południowo-wschodnie*...; tenże, *Ludność pogranicza*...; Kalecki M., Landau Z., *Dochód społeczny*...) Podobnie przy ogólnie znanych czasopismach naukowych zbędne jest podawanie miejsca ich ukazywania się (np.: Biernat A., *Księgi metrykalne*..., „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 75, Lublin 2001; Konieczny Z., *Starania Przemyśla*..., „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, t. 2, Przemyśl 1985). W pracy A. Czubińskiego, *Historia Polski 1864-2001*, zgubiono miejsce i rok wydania. Z kolei treść przyp. 54 (s. 35) w żaden sposób nie odnosi się do działalności towarzystwa „Mieszczańskie Bractwo”. Na s. 75 w. 4 od góry zgubiono jednostki miary „...Ukraińcy 3,808 (14%)...”.

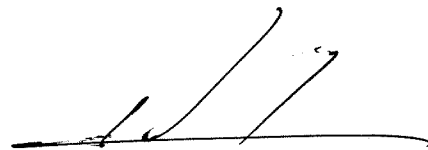
Pewne usterki występują w zaprezentowanych tabelach statystycznych, gdyż niektóre miana w główkach tabel należałoby doprecyzować – raz „Ws” oznacza wskaźnik struktury prezentowany w odsetkach (np. tab. 7-9), z drugiej strony po tymże tabela pojawia się także „Ws” będący wskaźnikiem maskulinizacji przemyskich urodzeń. W tab. 12-15 mało czytelnie wygląda miano trzeciej kolumny „% F (=100%)”. W tab. 26 całkowicie są zbędne

dwie ostatnie kolumny, które nic do niej nie wnoszą. Konsekwentnie należałoby podawać odsetki z jednym miejscem po przecinku, tak w tablicach jak i w tekście.

Konkluzja końcowa

Zauważone pewne niedociągnięcia nie mogą przysłonić wysokiej wartości naukowych recenzowanej pracy. W sumie przedłożona rozprawa mgr Marcina Dumy, przybliży nam cały obszar demograficznego funkcjonowania społeczności trzech nacji w drugim co do wielkości mieście woj. lwowskiego, jakim w okresie międzywojennym był Przemyśl. Praca stanowi kolejny, ważny krok na drodze poznania demograficznych struktur miast południowo-wschodniej Polski w warunkach dokonującej transformacji demograficznej. Co więcej, jednym z najwartościowszych i zarazem podstawowych analiz wspomnianej dysertacji jest śledzenie zachodzących przemian demograficznych nie z perspektywy ogółu ludności Przemyśla lecz przez pryzmat wyznawanych przez jego mieszkańców dwóch religii tj. katolickiej (łacinników i unitów) i izraelickiej; w sumie trzech społeczności wyznaniowych. Praca dostarczyła także niezmiernie ciekawych wniosków kulturowych i społecznych w zakresie postaw matrymonialnych i rynku małżeńskiego zarówno samych Przemyślan, jak i wielu mieszkańców miast i miasteczek woj. lwowskiego. Oceniana dysertacja poprzez włączenie do obserwacji zagadnień zdrowotnych i gospodarczych przybliży także pewne obszary życia codziennego mieszkańców międzywojennego Przemyśla. W moim najgłębszym przekonaniu rozprawa zasługuje na opublikowanie, po wcześniejszej staranniejszej redakcji.

Przedłożona do oceny dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autor wykazał się w niej ogólną wiedzą teoretyczną z zakresu demografii historycznej i historii, ale również zagadnień społeczno-gospodarczych i religijnych oraz dowiódł umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Spełnia ona zatem kryteria zawarte w art. 13 ustęp 1 *Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. (z późn. zmianami) o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* i może być podstawą nadania mgr Marcinowi Dumie stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Tym samym opowiadam się za dopuszczeniem pana mgr Marcina Dumy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. zw. dr hab. Cezary Kukło

Grabówka k. Białegostoku, dnia 14 sierpnia 2018 r.